

KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVII-ik évf.

Mártius—Április. 1892.

2-ik füzet.

JÁNOS EVANGELIUMÁNAK A SYNOPTICUSOKHOZ VALÓ VISZONYA.

Az evangéliumok átolvasása után azonnal észrevehetjük, hogy míg a három első sok tekintetben hasonlít egymáshoz, addig a negyedik különbözik azoktól. Ezt az eltérést nemcsak az a mód mutatja, a melyben a negyedik evangélium Jézust, az ő munkáját és történetét előnkbe állítja; hanem mutatja az is, hogy Jánosnál a Jézus tanításainak helye, tartama és lényege is csaknem egészen más, mint a Synopticusoknál. Hogy ez állítás igazságáról meggyőződhesünk, tekintsünk közelebről az evangéliumokra s vizsgáljuk meg azoknak tárgyát és anyagát.

Van négy evangéliumi iratunk. Kik és mikor irták ezeket? Még mindez ideig biztosan nem tudható. Az íróra nézve a cím minket felvilágosítani sohase fog. A legtöbb kéziratban e cím áll: εὐαγγέλιον κατὰ Μάρθῆτον stb. azaz: Máté szerinti evangélium. De aztán azt, hogy Máté hirdette-e így az evangéliumot s azt más valaki leírta, vagy ő maga írta le, avagy talán hogy ő maga hirdette és írta is? már valóban nehéz, ha ugyan lehetséges eldönteni. Hogy mikor irattak az evangéliumok? arra, nézve sincs bizonyos elhatározó adatunk. Meg kell hát elégednünk a jelen alkalommal annak az elfogadásával, hogy azokat azon személyek irták, a kiknek neveit viselik; irták pedig, akár egymástól függve, akár egymástól függetlenül, — különböző időben.

Mindenik evangéliumnak tárgya: leírásával bizonyos képet tární előnkbe Jézusról, az ő életéről, munkája, tanításai, utazásairól, szenvedése, keresztfeszítéséről és feltámadásáról. Az anyag azonban, melyet feldolgoznak, többé-kevésbé különbözik, úgyszintén a mód, az alak is, a melyben azt feldolgozzák. Az erről való meggyőződés kedvéért kell hát vizsgálódnunk. Mivel már fennebb jeleztem, hogy a három első evangélium a legtöbb tekintetben megegyez egymással, — azért veszem ezeket most együttesen s igyekezni fogok röviden fel-

mutatni azt a viszonyt, a melyben a János evangéliuma — mint a mely nagyon különbözik a többiektől — áll azokhoz. Nem tekintem azt, hogy tulajdonképpen mindenik evangéliumban van valami, a mi egészen egyedül áll; azt se, hogy Jézus munkálkodása és tanításai nincsenek mindenikben ugyanazon sorrendben írva le.

Jézus genealogiájáról és születéséről egymástól teljesen független két leírásunk van. Ifjú koráról egyedül Lukács tesz említést. Keresztelő Jánosról, Jézus kereszteléséről, hivataláról, megkísértéséről s aztán a Galileába való meneteléről a Synopticusok mind megegyeznek. A melyeket Jézus Galileában mint mester, tanító végezett, ha nem is mind a három evangelista, de legalább Máté és Lukács elbeszélnek, mert Márk nagyon keveset ír le a Jézus tanításaiból s még a mit leír is, nagyon röviden. Márk teszem, nem szól a hegyi beszédről, a százados szolgája meggyógyításáról s a János tanítványainak Jézusnál tett látogatásáról, míg Máté és Lukács Jézusnak különböző mondásait és tanításait is előadják. De ne menjünk a Synopticusok egymáshoz való hasonlóságának vagy eltérésének részletezésébe!

Mi történt tehát Jézussal a fellépése után Galileában? Tanítványokat választ; ő maga tanít, gyógyít, vigasztal és predikál, hirdelve az evangéliumot. Meggyógyítja a Péter napát, a két vakot, a némát és a bélpoklost Kapernaumban. Lecsendesíti a tengert; az ördögöket a disznóba űzi. Kapernaumból eltávozik. Keresztelő János börtönbe kerül és fejét veszik. Jézus tanít szebbnél szebb példázatokban és hasonlatokban; meggyógyítja a kaneabeli asszony leányát, feltámasztja a Naini özvegyasszony fiát és Jairius leányát, megvándélgeli a 4000 és 5000 embert; jár a tengeren, megkérdi tanítványait, hogy őt kinek mondják lenni az emberek? Péter vallomást teszen; Jézus jövendől saját sorsa és elárultatása felől; megtörténik a transfiguratio, megmondja tanítványainak, hogy ki közöttük a legnagyobb és elindul Galileából Judeába, hogy megtartsa bevonulását Jeruzsálembe. Mindezek azonban csak szemelvények a történetekből, melyeken kívül a szép hasonlatok, példázatok és jeles mondások, megindító feddések és dorgálások teszik gazdaggá a Synopticusokat.

A Jeruzsálembe való utazás alatt történt, hogy Jézus felel a farizeusoknak a házassági elválásra nézve; úgyszintén felel a Jakab és János anyjának; elmondja elbeszélését a szőlőmunkásokra vonatkozólag. Elküldi a 70 tanítványt, beszél Mártha és Máriáról, jót teszen és gyógyít szombatnapon; szól Jeruzsálem jövendő romlásáról; itt van leírva a nagy vacsora példája, a tékozló fiu, a hamis sáfár, a gazdag és Lázár, a farizeus és publicanus imádkozása és Zakeus története.

Jeruzsálemhez közeledvén, Jézus megteszi intézkedéseit a bevonulására nézve. A Synopticusok előadása valamint erre, úgy a bevonulásra nézve is csaknem egy. Jézus szól az özvegy nő filléréről, a vásárlókat és árusokat kiűzi a templomból, szól a király fia menyegzőjéről, elmondja a két nagy parancsolatot. A Synopticusok leírása ezután teljesen a szenvedéssel foglalkozik; e leírásban Jézusnak nemcsak körülményei és szólásai, de még a leírás rendje is csaknem ugyanaz.

A Jézus feltámadására és újra megjelenésére vonatkozó elbeszélésekben már magok a Synopticusok is eltérnek egymástól. Máté szól az örök megvesztegetéséről és Jézusnak a tanítványaihoz intézett utolsó meghagyásáról. Márk igen rövid. Lukács feljegyzi a Jézus megjelenését és menybemenetelét.

A Synopticusok egymásközi rokonsága és megegyezése igen nagy, nemcsak Jézus útazása, munkái és tanításai elbeszélésében, hanem még az egyes mondások és szavakban is.

Tekintsük úgy a fennebbieket, mint rövid leírását az egymás után következő történetek és eseményeknek s összehasonlítás végett forduljunk most a János evangéliumához. János evangéliuma nem szól a genealogiáról, a csodálatos születésről, nem említi a keleti csillagot, a bölcseket, nem a pásztorokat s még a kereszteletről sincsen tiszta leírás. Itt „az ige testté lett és lakozott mi közöttünk.“ Ez evangélium szerint nemcsak a Jézus galileai hivatala, hanem egyszersmind a Jeruzsálembé való útjai és mondásai is nagyon jelentékenyek és fontosak. Itt más a tanítványok hívása, mint a Synopticusoknál. János tanítványai, a ki bizonyosságot teszen, Jézusnál maradnak. Galileában Jézus jelen van a kánai menyegzőn, hol csodát mivel; — erről a többi evangelisták nem tudnak semmit. Innen Kapernaumba megy, de már nem sok idő múlva Jeruzsálemben van a husvét innepén. Jeruzsálemi ez első látogatása alkalmával űzi ki az árusokat a templomból, nem pedig mint a Synopticusoknál van, a diadalmi bevonulás után. Nikodemust is ez alkalommal látogatja meg. Jézus Samarián keresztül visszamegy Galileába. Ez alkalommal beszél a samariabeli asszonynyal. Galileában meggyógyítja a főember fiát. Nemsokára a zsidók innepén megint — most másodszor — megy Jeruzsálembé. Innen újra Galileába jő vissza, mikor már husvét közel van; megvendégeli a sokaságot (5000), jár a tengeren. Most harmadszor felmegyen Jézus titkon a sátoros innepre; többé nem is tér vissza Galileába, hanem Judeában marad. Jeruzsálem körül folytatja munkálkodását. „Az egyházi szenteletnek ünnepeén felmegy Jeruzsá-

lembé, itt őt el akarják fogni, de ő elmenekül a Jordánon túl, hol Keresztelő János keresztel vala először és ott marada.“ (Ján. X. 22.) Innen Lázárt feltámasztani Mária és Mártha Bethaniába hívják. Majd Efraimba vonul, mikor már a husvét közel vala. Efraimból indul el Jézus a Jeruzsálembé való diadalmas bevonulásra. A Synopticusokból az látható, hogy Jézus a diadal útjára egyenesen Galileából indul el. Éppen e tényből úgy tűnik fel, hogy azok előtt jelentékeny volt Jézus galileai munkálkodása és története, míg János a judeait tartotta fontosnak.

János evangéliuma szerint Jézus Galileában való időzésével csak négy dolog függ össze: a vizet borrá változtatja, meggyógyítja a főember fiát, megvendégeli az 5000 embert és jár a tengeren. E két utóbbiról a Synopticusok is szólnak. Még mi mást tehetett Jézus Galileában, arról János hallgat; előtte a judeai tanítás a fő. Az igaz, hogy a Synopticusok is hallgatnak Jézusnak a Jeruzsálembé való többszöri útjáról, a Bethesda (Βηθζαδά) melletti tóról, a vak ember meggyógyításáról és Lázár feltámasztásáról. A legnagyobb megegyezés ez evangélium és a Synopticusok között akkor van, mikor a történet már a vége felé közeledik, mikor a Mária által való megkenés, a diadalmas bevonulás, Jézus saját sorsáról való jövendölése és a Péter tagadása beszéltetnek el. János nem adja elő egész világosan az utolsó este történetét; nevezetesen elhagyja az urvacsora szereztetését s a helyett a lábmosást említi. E szerint a Jézus vallatása Annás előtt történt, míg a Synopticusok azt állítják, hogy a Sanhedrim előtt, a Kajafás házánál.

Ha felosztást akarunk tenni az evangéliumokban Jézus életére vonatkozólag, egész önként jó a Synopticusoknál e három pont alá való felosztás:

1. Bévezetés, mely foglalkozik Jézus születésével, gyermekkorával, Keresztelő János predikálásával, Jézus megkeresztelésével, kísértésével és böjtölésével.

2. A nyilvános tanítói munkálkodás Galileában és vidékén, mert a Synopticusok nem említik, hogy Jézus a diadalmi bevonulás előtt elment volna Jeruzsálembé. E pont alá tartoznak minden nyilvános munkálkodása és mondásai.

3. Jézus szereplése Jeruzsálemben és vidékén. Ide tartozik a diadalmi bevonulás, munkálkodása és tanítása; a szenvedés, keresztrefeszítés, halál, feltámadás és menybemenetel.

Ilynemű felosztást a János evangéliuma nem enged meg, mert mindennek előtt hiányzik ebben a Jézus gyermekora, sőt maga a

keresztelés is homályosan van előadva; de másfelől a nyilvános szereplés is nemcsak Galileában, hanem váltakozva Judeában is foly. Ez evangelium szerint Jézus nem csak egyszer, — mint előbb felmutattam — de több ízben járt Jeruzsálemben. Ezenkívül az evangelisták a helyre nézve is különböznek, a honnan Jézus jeruzsálemi utolsó útjára elindult. Nem tehetünk hát egyebet, mint egyszerűen minden felosztás nélkül elbeszélni azt, a mit János leír.

Hadd forduljunk már most egy más ponthoz. Ha gondosan olvassuk át az evangeliumokat, azt tapasztaljuk, hogy se a Synopticusok, se a János evangeliuma nem teljes; nem adnak egy valóban teljes leírást Jézusról és történetéről. Márk a Jézus élete történetét adja elő röviden, de keveset törődik a tanítással és a hosszabb elbeszélésekkel, meg mondásokkal; míg Máté és Lukás a történeti tény előadása mellett nagy súlyt fektetnek az egyes tanításokra is, milyenek a példázatok, hasonlatok és kiváló mondások. János már keveset ad a történetekből, nála a tanítás a fő; jóllehet olykor-olykor ad egyes elbeszéléseket is, de, a mint megjegyezhetjük, ha ezek említve vannak a Synopticusoknál, úgy ő nagyon röviden, rövid mondatokban bánik el velök; s nem egy esetben, ha említ egyes körülményt, a melyről a Synopticusok Jézus hosszas tanítását jegyezték fel, János ezeket teljesen elhagyja.

Hogy egyik evangelium se teljes, mutatja irodalmunk is. János evangeliuma nagyon gyakran megszakad. E szavak: „ezek után“ nagyon is bizonytalan időt jelez. Máté a megkísértés után mindjárt a a hegyi beszédre tér át. Ebben Jézus úgy tűnik fel, mint a ki ismeri az írástudókat és farizeusokat. Ha ez igaz, úgy már ez feltételezi, hogy neki e beszédet megelőzőleg kellett tanítania, szerepelnie. Hogy azonban előzetesen mit tett Jézus? arról Máté hallgat. Hasonlókép Lukácsnál is akadunk több ilyen helyre. Nost már az a kérdés áll előttünk: ha vajjon miért nem találhatunk teljességet egyik evangeliumban se? Ez függhetett az írók tudomásától, emlékezetük és tehetségüktől; én azonban teljes meggyőződéssel merem e hiányt akaratuknak tulajdonítani, a mennyiben mindenik evangelium írásában az írónak bizonyos célját látom. Ugyanis úgy tetszik nekem, hogy Márk nem akart egyebet adni, mint egy rövid historiai feljegyzést; ezt meg is adta minden mellékes cél nélkül. Máté a zsidók számára irt; be akarja mindenkép bizonyítani, hogy Jézus a valóságos, várt Messiás. Éppen ezért sohase téveszti el szem elől a mikor és a hányszor csak lehet, hogy azon ótestamentumi helyekre hivatkozzék, a melyek némi vonatkozással vannak a zsidó Messiásra nézve. Ugy néz

mindig Jézusra, mint a kiben azok mind be vannak teljesülve. Már magában a genealogia is, midőn Jézust a zsidók ős-apjától, Ábrahámától származtatja a Dávid családján keresztül, erre mutat. Az angyal megjelenik Józsefnek, a szűz fiat szül, hogy beteljesedjék a próféta szózata. Elmennek Egyiptomba, fel Názáretbe, hogy beteljék a jóslat. Jézus megtiltja, hogy őt kijelentsék (XII. 16.), tanít példabeszédekben (XIII. 14—35.), hogy beteljék a prófétálás. Jézus nem bocsáttatott, „hanem az Izrael házának elveszett juhaihoz.“ (XV. 24.) Máté használja a 7-es számot; mindez zsidózó irányt mutat s mintegy megerősít abban a feltevésben, hogy ő a zsidók számára írt.

Lukács azt akarja bebizonyítani, hogy Jézus nemcsak zsidó Messiás, hanem egyszersmind az összes emberiségnek s z a b a d í t ó j a. Ezt is lehet evangaliumából igazolni, de rövidség kedvéért legyen szabad ez alkalommal csak a genealogiára hivatkoznom, mint a melyben ő Jézust egyenesen Ádámától, az emberiség ős apjától származtatja. János evangéliumát mint egy speculativ, szellemi, legfőképp csak a lélekhez szóló evangéliumot tekinthetjük. Fel kell tételeznünk már magából a negyedik evangéliumból, hogy János ismerte a Synopticusokat s látva a hiányát Jézus munkája és szavai oly leírásának, mely főképp a lélekhez szól, magára vállalta egy ilyennek az írását. Ha bármi kis mértékben elhisszük is azt az állítást, hogy János hajlott korában, felkérésre és több napi gondolkozás után kezdett ez evangélium írásához; és e gyenge hitnek a szemüvegén tekintünk is iratára; s ha hozzá vesszük, hogy az akkori bölcsészeti iránynak többé-kevésbé ő is befolyása alatt állott, a mit mutat a Logos-szal való foglalkozása is: még inkább fel kell tételeznünk, hogy ő a Synopticusoknak mintegy kiegészítőjéül írta e speculativ, főképp a lélekhez szóló evangéliumát. Sőt úgy tetszik nekem, hogy János szándékosan kerülte el azokról írni, a melyeknek a Synopticusoknál teljes leírásával találkozunk. Bátran merek azért Wescott-tal tartani, a ki így szól: „ott van egyfelől egy evangélium a közönséges emberek számára, kik azt örömmel hallották; és másfelől egy evangélium azok számára, kik nagy szükségét érezték a hitnek.“ A negyedik evangélium e speculativ, lelki jellege nemcsak azokra a tanításokra nyomja rá bélyegét, melyek itt inkább társalgási és rövidebb alakban vannak előadva, mint a Synopticusoknál, de még magát a mester személyét is egész más színben állítja előnkbe. Erre azonban később visszatérek, most lássuk röviden azokat az eltéréseket, melyek nagyon fontosaknak tünnek fel mindnyájunk előtt az evangéliumok átolvasása után.

Ha csak a Synopticusokat olvassuk, azt kell hinnünk, hogy Jézus tanításának helye Galilea volt s csakis az utolsó husvétra jött onnan Jeruzsálembe; és megint, hogy tanításai csakis a szegényekhez voltak intézve. Ha azonban a János evangéliumára is tekintünk, a dolog másképp áll. E szerint Jézus tanítói hivatalának nemcsak a végén, de már a kezdetén felmegy Jeruzsálembe, sőt e két alkalom között járt még egyszer Jeruzsálemben. A Synopticusok szerint Jézus csak egy évig tanított volna, míg János szerint három évig.

Hol áll most az igazság?!

Vegyük tekintetbe, hogy Jézus ismerte Arimatheai Józsefet, a ki Jeruzsálemben lakott; bensőbb viszonyban volt a Bethaniai családdal; vegyük tekintetbe Jézus e mondását: „Jeruzsálem! Jeruzsálem! ki megöled a prófétákat és megkövezed azokat, kik tehozád bocsáttatnak, mennyiszert akartam egybegyűjteni a te fiaidat, mikép a tyúk az ő fiait egybegyűjti szárnyai alá; és nem akartátok“, s akkor azt fogjuk feltételezni, hogy ő nemcsak egy, hanem több alkalommal fordult meg a szent városban. Fogadjuk el most azt, hogy Jézus egy évnél valószínűleg tovább tanított; mit bizonyít ez? azt, hogy Jézus zsidó levén, a ki megtartja a törvényeket, nemcsak egyszer, de többször meg kellett forduljon Jeruzsálemben, mert a zsidóknak minden évben legalább is egyszer meg kellett jelenniök Jehova előtt.

Egy más eltérés a Synopticusok és a János evangéliumában a megfeszítés és a husvét innepé napjára vonatkozik. Mind a négy evangélium megegyez abban, hogy Jézust pénteken feszítették meg. Jézus a husvét bárányt megette a tanítványaival csütörtökön. Éppen e pont az, mely a megfeszítés napját összeköttetésbe hozza a husvétal. Husvét minden évben Nisan hó 15-én kezdődött; az ezt megelőző este meg kellett enni a husvéti bárányt, ez este nagy innepnek — szentnek tartott. Ha Jézus tanítványaival a husvéti bárányt csütörtökön megette és ezt rendes időben tette, akkor husvét pénteken kezdődött; e napon pedig teljes lehetetlen lett volna a zsidó törvény értelmében őt megfeszíteni. Az pedig kétségtelen, hogy őt pénteken feszítették meg. János határozottan állítja, hogy az a nap, melyen Jézus megfeszítettet, volt „a zsidóknak innepjek estéje“. Ő szerinte tehát szombat volt az innep kezdete, összeesvén ez a heti szombat innepel. Így a husvéti bárányt pénteken este kellett megenni. Ha pedig ezt Jézus csütörtökön tette meg, akkor ez egy nappal bizonyára hamarabb történt, mint a törvény parancsolta. Ez ellentét elenyésztetésére sok jeles theologus törekedett, de azért az ellentét ma is

áll, elenyésztetni nem is lehet. A kérdés csak az lehet, hogy vajjon a Synopticusoknak, vagy Jánosnak van-e igaza?

Jézust csütörtökön este elfogták, ha péntek lett volna az első, a legszentebb nap, úgy csütörtök éj is e nap részeül számítva — mert a zsidók így számították — szent volt. Ekkor bizonyára a zsidók nem küldöttek volna e szent napon, illetve éjjelen fegyvereseket, Jézus ellen, mert az egész nép megbotráncozott volna; s nem gyült volna össze a Sanhedrim se. Mikor Jézust vitték a Golgothára, találának akkor egy Cyrenebeli embert, Simont, ki a mezőről jött, sőt kényszeríték, hogy a keresztet tovább vinné. Ha péntek az ünnep első napja lett volna, úgy aligha jöhet József a mezőről, hol valószínűleg dolgozott, mert e napon nem volt szabad dolgozni. József és Nikodémus sietnek Jézust eltemetni a legközelebbi helyre, mert közel vala az ünnep estéje. „Annakokáért, a zsidóknak innepjek estejéért, mivelhogy az a koporsó közel vala, abba helyezteték.“ (Ján. XIX. 42.) Az asszonyokról írva van, hogy „megtérvén készítének drága áromakat és keneteket és szombaton nyugvának a parancsolat szerint.“ (Luk. XXIII. 56.) Készíthettek drága kenetet pénteken, ha nem ekkor volt az innep első napja, de ellenben nem. Ha szombaton nyugvának, ez is azt mutatja, hogy ez volt az innep első napja, mely péntek estével vette kezdetét a zsidó számítás szerint: Péntek nem lehetett hát más, mint előkészületi nap az innepre, így a Jézus megfeszítése megtörténhetett; az innep első napja pedig szombat vala, meg kell vallanunk azért, hogy Jánosnak van igaza. Ha Jézus csütörtökön este megette a husvéti bárányt, úgy nem marad egyéb hátra, mint azt mondani, hogy ez előbb történt, mint a hogy a törvény parancsolja

Jézus tanításainak modora a János evangéliumában mintegy a kölesönös értekezés, beszélgetés, a társalgás jellegét viseli magán, míg ily alakkal ritkán találkozunk a Synopticusoknál. Ezeknél Jézus inkább példabeszéddel, hasonlatok és példázatokban tanít. Jánosnál is találunk hasonlatokat, de a hosszabb és kidolgozott példázatok nála hiányzanak. A Synoptikusok csaknem folytonosan Isten országának, e világhoz való viszonyáról, annak kezdete, elterjedése, természete, fejlődése és teljességéről beszélnek; elmondják azoknak kötelességeit, a kik az Isten országába bejutni s annak áldásaiból részesülni akarnak. Nem így János, ő leginkább a bölcsesség, igazság, dicsőségről, világosságról, ítélet, életről és ezek jellemvonásairól szeret beszélni. A synoptikusok megjövendölik a szent város — Jeruzsálem elpusztulását; János pedig azt mondja: Jézus eljött s be van telve min-

den, Isten akarata még az enyészet és romláson keresztül is meg kell hogy legyen. A negyedik evangélium hangoztatja az isteni gondoskodást, feljegyzí az Isten fiának dicsóságét, az atyához való viszonyát az incarnatio előtt és után, azoknak a jellemét, a kik a mester nyomdokaiba akarnak lépni s mint az ő tanítványai meg akarnak jelenni az atya előtt. Ez evangelistánál több a speculatio, mint a Synopticusoknál; Jézusnak azok a tettei és csodái is, melyek mindkét helyen fel vannak jegyezve más jellemvonást viselnek magukon Jánosnál, mint a Synopticusoknál.

Hadd térjünk át most arra a kérdésre, hogy mit tanítanak az evangéliumok Jézus személyére vonatkozólag. A synoptikusok Jézust valóságos embernek tartják; elismerik, hogy Jézusnak hatalma van ítélni, általa van a szabadulás, övé a szeretet, melyek János evangéliuma tanításának a főtárgyai, de már Jézus előbbi létezéséről, melyet János oly híven tanít, sehol semmit se tudnak. János az alexandriai bölcsészet befolyása alatt állott s ezért Jézus személyét a Logos-szal köti össze. Azt azonban nem állítja egész bizonyosan, legalább evangéliumából nem tűnik ki, hogy az a Logos személy-e, vagy nem személy?! Egyuttal Jézus valóságos emberi létét se állítja. Mintha ingadozna! Főeszméje a történeti Krisztust a Logos-szal összekötni s ezt megtestesülve látni benne. Megjegyzést érdemel az, hogy Jánosnál Jézus sohase mondja magáról, hogy ő az Ige.

János hű marad fő eszméjéhez. Evangéliuma szerint Jézus nem nevedett testben és lélekben, értelem, erényben és tudományban. „Kezdetben vala az ige.“ Nincs itt egy szó se a genealogiáról és a csodálatos születésről. Az ige, mikor már megjelenik, tökéletes és nincsen kitéve a megkísértésnek, ismeri az emberek szívét és lelkét, tudja a jövőndőt, megjövendőli saját halálát a tanítványoknak. Szenvedése történetének leírása azt mutatja, hogy a testté vált ige: az Istennek báránya, ki eltörli a világnak bűnét. E világi fejedelemnek nincs hatalma felette, mint megmondja ezt Pilátusnak. Nem imádkozik: „ha lehetséges muljék el tőlem e keserű pohár“, hanem így szól: „avagy nem kell-e meginnom a pohárt, melyet az atya nékem adott?“ Nem imádkozik — mondom — mert ő „a z é r t született és jött a világra.“ Tudja jól, hogy elárultatik s ismeri az árulót már kezdetben s készül a Golgothára, hogy engedelmességet mutasson az atyának. Mikor ellenségei el akarják fogni s ő így szól: „Én vagyok az!“ — azok „hátraállának és leesének a földre!“ és Jézus meghal e szavakkal: „Elvégeztetett minden!“ Lábszárait nem törík meg. A Synopticusok zsidó királya János evangéliumában az igazság

országának lesz királyává. Cyrenei Simon nincs jelen, mert a kimerülés és fáradtság nem illenek a negyedik evangéliumbeli Krisztushoz. Nincsen ott az ima: „Én Istenem, én Istenem, miért hagyál el engemet?“ Külső csoda nem történik a halál alkalmával; se föld-rengésről, se a sziklák vagy a templom kárpitja megrepedéséről nincs szó. Testét két előkelő ember teszi a sírba s bebalzsamozzák, melyet a Synopticusok nem említenek. A feltámadás után megjelenik Mária Magdolnának, s azután a tiz tanítványnak, mert szükség, hogy ekkor a tizenegy közül egy — Tamás távol legyen, hogy az érzéki hitet képviselje.

Valóban a Synopticusok és a negyedik evangélium tanításai között a legnagyobb eltérés talán a Jézus személyére vonatkozólag van. S ha valahol, éppen e pontnál árulja el János, hogy az ő evangéliuma speculativ, szellemi, lélekhez szóló. Könnyebb is ezért a Synopticusokat, mint a János evangéliumát érteni. Ez evangélium Jézust úgy állítja előnkbe, mintha ő bizonyos rejtelmes viszonyban állana az atyához és a hívőkhöz. Végül pedig ne feledjük János evangéliumának egy szép tulajdonságát t. i. hogy éppen speculativ s főképp a lelket érintő jellemvonásánál fogva igenis alkalmas arra, hogy az embert az ő legmagasztosabb eszményképéhez — Istenhez emelje.

CSIFÓ SALAMON.

AZ ERDÉLYI UNITÁRIUSOK A XVIII-IK SZÁZ ÉV VÉGÉN.

Az irodalomtörténelemtől kezdve, melylyel legfőképpen foglalkozott, a tudomány minden ágát igen buzgón művelte a múlt száz év végén egy Nagyszebenben megjelenő folyóirat, az ismert „Siebenbürgische Quartalschrift.“ E jeles szakfolyóirat az 1796-ik esztendőben, január havi füzetében igen érdekes közleményt hozott az unitáriusok egyházainak és iskoláinak állapotáról. Azonkívül, hogy e cikknek, melyet Thorwächter András kolozsvári evang. lelkész irt, igen érdekes adatai vannak s már ezekért is megérdemlené, hogy foglalkozzunk vele: azt a fölötte fontos tényt tünteti ki, még pedig a cikkíró személyiségénél fogva kétségbevonhatatlanul, hogy a kolozsvári unitárius egyház terjedése és növekedésével egyenes arányban magyarosodást, magyar szellemet és szót terjesztett és növelt.

Mielőtt e szóban levő közleményt ismertetnők, legyen szabad megjegyeznünk, hogy midőn az unitáriusoknak a magyarosítás terén való érdemeiről szólunk emez unitárius szellemű folyóiratban, kikerülendő azt az esetleges fölmerülő vádat, hogy a „Keresztény Magvető“-ben „unitárius dicséri magamagát“, kijelentjük, hogy sem Thorwächter, ki ama, az unitáriusokra oly szép fényt vető közleményt irta, nem volt unitárius, sem pedig mi, kik érdemesnek s elég fontosnak találjuk ezt a cikket a fölelevenítésre — nem vagyunk unitáriusok, sőt azt, a mit mi oly dicséretesnek tartunk az unitárius egyház szerepében, a magyarosítást, Thorwächter a szász nemzetiségű pap, nem minden keserűség nélkül való panasz gyanánt említi föl. Nem lehet tehát a felekezeti öndicséret vádját még távolról sem fölhozni.

Az értekezés mindenekelőtt megállapítja, hogy Erdélyben az 1789-iki népszámlálás szerint 31,921 lélek követi Socinus tanát és törvény szerint mindenik socinianusnak, vagy mint a szerző szerint „az országban közönségesen neveztetnek“ unitáriusnak megvan a joga az országban mindenféle hivatal viselésére, ha megvan a hivatalhoz való „ügyessége.“ Az unitáriusok mind magyarok.